

Tekmeria

Vol 2 (1996)

Συμπραγματευόμενοι Ρωμαίοι σὲ μία νέα
ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης

Γ. ΒΕΛΕΝΗΣ

doi: [10.12681/tekmeria.105](https://doi.org/10.12681/tekmeria.105)

To cite this article:

ΒΕΛΕΝΗΣ Γ. . (1996). Συμπραγματευόμενοι Ρωμαίοι σὲ μία νέα ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης. *Tekmeria*, 2, 8–15.
<https://doi.org/10.12681/tekmeria.105>

ΣΥΜΠΡΑΓΜΑΤΕΥΟΜΕΝΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΣΕ ΜΙΑ ΝΕΑ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Το θέμα τῶν συμπραγματευόμενων Ρωμαίων τῆς Θεσσαλονίκης παρουσιάστηκε πρὶν ἀπὸ δεκατρία χρόνια, ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ Α. Ριζάκη, στὸ IV Διεθνὲς Συμπόσιο γιὰ τὴν Ἀρχαία Μακεδονία τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου (1983)¹. Ὡς κύριες ἱστορικές πηγές χρησιμοποιήθηκαν δύο ἀναθηματικές ἐπιγραφές, δημοσιευμένες ἀπὸ τὸν Ch. Edson καὶ χρονολογημένες ἀπὸ τὸν ἴδιο ἐρευνητὴ στὸ εὐρὺ φάσμα τοῦ 1ου μ.Χ. αἰώνα.² Πρόκειται γιὰ κείμενα μέσα ἀπὸ τὰ ὁποῖα τεκμηριώνεται ἡ παρουσία ἱκανοῦ ἀριθμοῦ Ρωμαίων πολιτῶν στὴ Θεσσαλονίκη, ὀργανωμένων σὲ ἐνιαῖο σῶμα μὲ κοινὰ οἰκονομικά συμφέροντα, κυρίως ἐμπόρων.³

Στὶς δύο ἐκείνες ἐπιγραφές ἔρχεται νὰ προστεθεῖ μία ἀκόμη, συγγενική, ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου γίνονται ἀνασκαφικές καὶ ἀνασθηλωτικές ἐργασίες ἐκ μέρους τῆς ΙΣΤ' Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων σὲ συνεργασία μὲ τὸ Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Τὸ εὑρημα ἦλθε στὸ φῶς τὸ 1993, κατὰ τὶς ἀποχωματώσεις τῆς νότιας παρεῖας τῆς ὁδοῦ Ὀλύμπου. Προέρχεται ἀπὸ τὰ ψηλότερα διαταραγμένα στρώματα τῆς πυρκαγιᾶς τοῦ 1917⁴.

Πρόκειται γιὰ μαρμάρινη ἐνεπίγραφη βάση, μορφῆς πλίνθου, ἐλαφρῶς στρεβλῆς, μέσων διαστάσεων 0,62 μ. x 0,51 μ. καὶ ὕψους 0,24 μ., πάνω στὴν

---

1. Ἀ. Δ. Ριζάκης, *Ἡ κοινότητα τῶν "συμπραγματευόμενων Ρωμαίων" τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ ρωμαϊκὴ οἰκονομικὴ διείσδυση στὴ Μακεδονία*, Δ' Διεθνὲς Συμπόσιο γιὰ τὴν Ἀρχαία Μακεδονία (IMXA-1983), Θεσσαλονίκη, 1986, 511-524.

2. Ch. Edson, IG, X 2.1 (Inscriptiones Thessalonicae et vicinia), Βερολίνο 1972, Νο 32, 33.

3. Γιὰ βιβλιογραφία πάνω στὸ θέμα βλ. Ἀ. Δ. Ριζάκης, ὅ.π. (εἰδικότερα στὴ σ. 513, σημ. 8).

4. Γιὰ τὶς ἐνδιαφέρουσες συζητήσεις ποὺ εἶχα πάνω στὸ θέμα τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιγραφῆς μὲ τοὺς συναδέλφους Π. Νίγδελη καὶ Γ. Σουρῆ, καθὼς ἐπίσης καὶ γιὰ τὶς ὑποδείξεις τοῦ πρώτου σὲ θέματα τῆς εἰδικότητάς του, τὶς ὁποῖες συμπεριέλαβα, τοὺς εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὴν ἀρχιτέκτονα Μ. Καλλιγᾶ γιὰ τὴν ἐπιμέλεια τῶν σχεδίων.

όποια ήταν στημένο χάλκινο ἄγαλμα φυσικοῦ μεγέθους, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια ἔδρασης (εἰκ. 1-3)⁵. Ἡ ἀδρὴ ἐπεξεργασία τῆς πλίνθου στὴν πίσω πλευρὰ, μὲ ἀναθύρωση μόνο στὸ ἀνώτερο τμήμα, δείχνει ὅτι τὸ ἄγαλμα δὲν ἦταν περιοπτο. Οἱ πλάγιες πλευρὲς παρουσιάζουν ἀπλὴ ἐξομάλυνση. Ἡ πρόσθια καταλαμβάνεται ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ἐγχάρακτης ἐπιγραφῆς, τὸ ὁποῖο ἀναπτύσσεται σὲ ἕξι περιποῦ ἰσοῦψεῖς στίχους μὲ μέσο ὕψος γραμμάτων 0,032 μ., χωρὶς διάστιχο. Λείπει ἡ πάνω ἀριστερὴ γωνία τῆς μαρμαρίνης πλίνθου μὲ τὸ ἀντίστοιχο ἐνεπίγραφο τμήμα.

Τὸ σωζόμενο κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει ὡς ἑξῆς:

[-----]αγματευόμε-
 [-----]ρι Μάρκον Πάπιον Μάρ-
 [----] ὄν Μάξιμον ἐπὶ ἱερέως
 [κ]αὶ ἀγωνοθέτου Καίσαρος Θεοῦ
 5 υἱοῦ Σεβαστοῦ Νικολάου τοῦ Δη-
 μητρίου τοῦ καὶ Κλιτομάχου.

Σὲ σύγκριση μὲ τὰ κείμενα τῶν δύο ἄλλων συγγενικῶν ἐπιγραφῶν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη (Edson ἀρ. 32 καὶ 33), γίνεται ἀμέσως φανερὸ ὅτι ἡ ἐπιγραφή τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς δὲν εἶναι ἀναθηματικὴ, ἀλλὰ τιμητικὴ. Ὅπως ἡ ἐπιγραφή IG X 2, 31, ποῦ ἔχει τὴν ἴδια ἔνδειξη τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας (*ἐπὶ ἱερέως καὶ ἀγωνοθέτου Αὐτοκράτορος Καίσαρος Θεός υἱοῦ Σεβαστοῦ*) ἔτσι καὶ ἡ τιμητικὴ ἐπιγραφή τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς ἐντάσσεται στὴν περίοδο 27 π.Χ. - 14 μ.Χ., δηλαδή ἀνάμεσα στὸ ἔτος ποῦ ἀπονεμήθηκε στὸν Ὀκταβιανὸ ὁ τίτλος τοῦ Σεβαστοῦ καὶ στὸ ἔτος θανάτου του⁶.

5. Φέρει δύο βαθύνσεις, μία μεγάλη μὲ βαθὺ τετράγωνο τόρμο, περίπου στὸ κέντρο τῆς πλίνθου, καὶ παράπλευρα μία μικρότερη. Ἴσως πρόκειται γιὰ ἄγαλμα μὲ σταθερὸ καὶ ἄνετο σκέλος.

6. Ὁ τίτλος τοῦ ἱερέως τῆς λατρείας τοῦ Αὐγούστου, τόσο στὴ Θεσσαλονίκη ὅσο καὶ σὲ ἄλλες ἐλληνικὲς πόλεις εἶναι ἀπὸ ὅσο γνωρίζουμε: (ἀρχ.) ἱερεὺς Αὐτοκράτορος Καίσαρος (θεοῦ υἱοῦ θεοῦ) Σεβαστοῦ. Γιὰ τὶς ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες βλ. F. Geiger, *De sacerdotibus Augustorum municipalibus*, Diss. Halle 1913, 9 - 10, L. R. Taylor, *The Divinity of the Roman Emperor*, Connecticut 1931, 270 - 277 καὶ A. Benjamin - A. E. Raubitschek, "Arae Augusti", *Hesperia* 29 (1959) 83 - 84. Ἡ παράλειψη τῆς λέξης *Αὐτοκράτωρ* στὸν τίτλο τῶν ἱερέων τῆς λατρείας τοῦ Αὐγούστου, ἂν καὶ σπάνια, δὲν εἶναι χωρὶς παράλληλα,

Λαμβάνοντας υπόψη τις δημοσιευμένες τιμητικές και αναθηματικές επιγραφές της Θεσσαλονίκης, κυρίως του 1ου μ.Χ. αιώνα⁷ προτείνουμε την παρακάτω συμπλήρωση:

*[Ἡ πόλις καὶ οἱ συμπρ]αγματευόμε-
[νοι Ρωμαῖ]οι Μάρκον Πάπιον Μάρ-
[κου υἱ]ὸν Μάξιμον ἐπὶ ἱερέως
[κ]αὶ ἀγωνοθέτου Καίσαρος Θεοῦ
5 υἱοῦ Σεβαστοῦ Νικολάου τοῦ Δη-
μητρίου τοῦ καὶ Κλιτομάχου.*

Ἡ προτεινόμενη συμπλήρωση στὸν πρῶτο στίχο δὲν εἶναι ἡ μόνη δυνατή. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ προτείνει ὡς ἐναλλακτικὴ συμπλήρωση [*Ὁ δῆμος καὶ οἱ συμ-
πρ]αγματευόμε[νοι ...]* ὅπως συμβαίνει σὲ σχετικὲς ἐπιγραφές ἄλλων πόλεων⁸. Ὡστόσο ἡ ἔκφραση *ἡ πόλις κ[αὶ οἱ συμπρ]αγματευόμενοι] Ρωμαῖοι* ποὺ ἀπαντᾶ στὴν προαναφερθεῖσα ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης (Edson ἀρ. 32), καθιστᾶ πιθανότερη τὴ συμπλήρωση, ὅπως προτείνουμε παραπάνω. Πάντως, ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ θέμα, ἀπὸ τὴν, ἔστω καὶ κατὰ προσέγγιση, χρονολόγηση αὐτῆς τῆς ἐπιγραφῆς, ἐπιβεβαιώνεται ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἰταλῶν μεταναστῶν τῆς Θεσσαλονίκης θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρξε σημαντικὸς ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχές τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου - ἂν ὄχι νωρίτερα - καὶ ὅτι δὲν θὰ πρέπει νὰ μιλοῦμε γιὰ ἐγκαταστάσεις μεμονωμένων οἰκογενειῶν στὸν 1ο αἰ. μ.Χ., ἐλλείψει ἐπιγραφικῶν μαρτυριῶν.⁹

βλ. π.χ. τὶς ἐπιγραφές IG IV, 1431, ἀπὸ τὴν Ἐπίδαυρο ὅπου ἡ πόλη τιμᾷ κάποιον Γναῖο Κορνῆλιο Νικάτα *ιερέα τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος δις ...* καὶ IGR III, 994, ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα τῆς Κύπρου (11 μ.Χ.) ὅπου γίνεται ἀναφορὰ σὲ κάποιον ἀρχιερέα τῆς λατρείας τοῦ Αὐγούστου (*ἀρχιερευσάμενον τῆς Κύπρου τοῦ Σεβαστοῦ θεοῦ Καίσαρος*). Ὡστόσο, παραμένει τὸ ἐρώτημα, ἂν σὲ ὅλες τὶς ἐπιγραφές ποὺ ἀναφέρονται στὸν Αὐγούστο μετὰ τὸ θάνατό του, εἴτε κατευθεῖαν εἴτε μέσω τῶν ἱερέων τῆς λατρείας του, ὁ Αὐγούστος μνημονεύεται πάντοτε ὡς θεός. Ἐὰν δὲν συμβαίνει αὐτό, τότε θεωρητικὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ ἡ χρονολόγηση τῆς ἐπιγραφῆς μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Αὐγούστου.

7. Βλ. κυρίως, Ch. Edson, *ὁ.π.*, No 32,33.

8. Βλ. π.χ. τὶς ἐπιγραφές ἀπὸ τὴν Ἄσσο τῆς Τρωάδος *IvAssos* (IGSK 4), 13 (τοῦ 1-4 μ.Χ.), τὴν Κύζικο *SEG XXVIII* 953 (τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ.) καὶ τὴν Ἀλικαρνασσό *SEG XXXIV* 1067 (ἀρχὴ ἢ μέσα τοῦ 1ου αἰ. π.Χ.).

9. Ἡ ἀποψη αὐτὴ διατυπώθηκε τελευταῖα ὡς ὑπόθεση ἀπὸ τὸν Π. Μ. Νίγδελ, “Ἡ οἰκογένεια τῶν Ἰταλικῶν *Aulii Avii* στὴ Θεσσαλονίκη: μὲ ἀφορμὴ μιὰ νέα δίγλωσση ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή”, *TEKMHPIA* 1 (1995) 50, ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη πᾶνω στο θέμα συζήτηση.

Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή αὐτὴ τῆς Θεσσαλονίκης συνάγεται ἐπίσης ὅτι ὁ σύλλογος (conventus) τῶν συμπραγματευόμενων Ρωμαίων μποροῦσε νὰ συναποφασίζει μὲ τὰ πολιτικὰ ὄργανα τῆς πόλης γιὰ τὴν ἀπονομὴ τιμῶν σὲ κάποιο πρόσωπο, κάτι ποὺ μᾶς ἦταν ἤδη γνωστὸ ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς τῆς Μακεδονίας καὶ ὄχι μόνο.¹⁰ Ὁ τιμώμενος Μᾶρκος Πάπιος Μάξιμος εἶναι ἄγνωστος ἀπὸ ἄλλου. Ἡ σχέση του μὲ τὴν πόλη καὶ ἡ αἰτία γιὰ τὴν ὁποία τοῦ ἀπονέμεται ἡ ἰδιαίτερη τιμὴ τῆς ἀνέγερσης ἀνδριάντος δὲν ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφή. Ὡστόσο τὸ ὅτι α) τιμᾶται ἀπὸ τὸ σύλλογο τῶν συμπραγματευόμενων, β) φέρει λατινικὸ *cognomen* (Maximus) καὶ γ) στὶς ἐπιγραφῆς τῆς Θεσσαλονίκης παραδίδονται, ἀργότερα, πρόσωπα ποὺ ὀνομάζονται Πάπιοι, συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ὑπόθεσης ὅτι πρόκειται γιὰ Ἰταλὸ μετανάστη ὁ ὁποῖος μάλιστα ἀσχοῦσε - ἄγνωστο γιὰτι - ἐπιτροπὴ στὴν τοπικὴ κοινωνία τῆς Θεσσαλονίκης, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικὴ τιμὴ ποὺ τοῦ ἀπονέμεται. Οἱ ἄλλοι γνωστοὶ Πάπιοι τῆς πόλης εἶναι δύο: κάποιοι Αὔλος Πάπιος Χεῖλων, τὸν ὁποῖο τιμοῦν τὸν 2ο αἰ. μ.Χ. δεκατρία μέλη (*ἱεραφόροι συνκλιται*) ἐνὸς τοπικοῦ συλλόγου, ἐπειδὴ ὀργάνωσε τὸν σύλλογο καὶ κατασκεύασε τὸ οἶκμα γιὰ τὶς συναντήσεις τους (*οἶκος*)¹¹ καὶ κάποια Παπία Πρεσβυτέρω, στὴν ὁποία ἀναθέτουν τὸν 2ο - 3ο αἰ. μ.Χ. βωμὸ οἱ γιοὶ τῆς Κάσσιοι Ἀλέξανδρος καὶ Δάμαλις.¹² Μὲ τόσο ἰσχνὰ δεδομένα καὶ παρὰ τὴν οἰκονομικὴ ἐπιφάνεια ποὺ διέθετε πιθανότατα ὁ Πάπιος Χεῖλων θὰ ἦταν

10. Βλ. λ.χ. τὴν ἐπιγραφή M. N. Tod, "Macedonia, VI Inscriptions", *ABSA* 23 (1918/9) 85 ἀρ. 13: *[Αὐτοκράτορι/Καίσα]α(ρ)[υ]/[Θ]εῶι Θεοῦ [υἱ]ῶι/Σεβαστῶ ἡ πόλις καὶ οἱ συμπραγματευόμενοι Ρωμαῖοι καὶ /οἱ παροικοῦντες* ποὺ ἦταν γραμμένη σὲ βᾶθρο ἀγάλματος τοῦ Αὐγούστου ἀπὸ τὴν Ἄκανθο, πρβλ. F. Papazoglou, "Quelques aspects de l'histoire de la province de Macédoine", *ANRW* II 7.1 (1979) 356-7, ὅπου ἀναφέρονται καὶ οἱ ἄλλες σχετικὲς ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὲς ἀπὸ πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ οἱ ὁποῖες χρονολογοῦνται μέσα στὸν 1ο αἰ. μ.Χ. Γιὰ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες ἀπὸ ἄλλες πόλεις τῆς ἑλληνοφώνης Ἀνατολῆς ὅπου συναποφασίζουν *ἡ πόλις / ὁ δῆμος ἢ ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος καὶ οἱ (συν)πραγματευόμενοι Ρωμαῖοι* βλ. π.χ. τὶς ἀναφερόμενες παραπάνω (σημ. 8) ἐπιγραφῆς καὶ τὴν χαρακτηριστικὴ ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν Ἰουλία Γόρδο (Λυδία) *TAM V* 1, 687 τοῦ 75/6 μ.Χ. ὅπου λέγεται *ἔδοξεν τῆ βουλῆ καὶ τῶ δήμῳ τῶ Ἰουλιέων Γορδωνῶν καὶ τοῖς παρ' ἡμῖν πραγματευόμενοις Ρωμαίοις ...*

11. *IGX* 2, 1 58 στ. 1-5 Αὔλοι Παπίοι Χεῖλωνι καταστήσαντι τὸν οἶκον οἱ ἱεραφόροι συνκλιται πρβλ. L. Robert, *Αρχ. Έφημ.* 1969, 9 καὶ τοῦ ἴδιου "Les inscriptions de Thessalonique", *RPh* 48 (1974) 197-8, ὁ ὁποῖος ἀντιλαμβάνεται κυρίως μὲ τὴ σημασία τοῦ συλλόγου τῆ λέξη "οἶκος". Κατὰ τὸν Ch. Edson, "Cults of Thessalonica", *HTHR* 41 (1948) 184 ὁ Αὔλος Πάπιος Χεῖλων "had established the society's oikos, clearly a building, probably small, where the members met for religious and social functions".

12. *IGX* 2, 1 452.

ἀσφαλῶς παρακινδυνευμένο νὰ προσπαθήσει κανεὶς νὰ καθορίσει ἐπακριβῶς ἐνδεχόμενη συγγενική σχέση ἀνάμεσα στὰ πρόσωπα αὐτὰ καὶ στὸν Πάπιο Μάξιμο. Ἀπλῶς θὰ μπορούσαμε νὰ πιθανολογήσουμε ὅτι πρόκειται γενικά γιὰ μακρινούς συγγενεῖς τοῦ ἴδιου ἢ ἄλλου μέλους τῆς οἰκογένειάς του, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται ἡ περίπτωση νὰ ἔχουν σχέση μὲ ἀπογόνους κάποιου ἀπελευθεροῦ τοῦ Μαξίμου ποὺ ἐγκαταστάθηκε στὴ Θεσσαλονίκη.

Τὸ *gentilicium Papius* ποὺ φέρει ὁ τιμώμενος μαρτυρεῖται, ἀπὸ ὅσο τουλάχιστο μπορούσαμε νὰ ἐρευνήσουμε, περιορισμένα στὶς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ ὄνομα φέρουν λ.χ. πρόσωπα ποὺ ζοῦν κατὰ τὴν αὐτοκρατορική ἐποχὴ στὴν Ἔδεσσα, τὴν Πάρο καὶ τὴν Ἀθήνα¹³, μὲ πῶ ἐνδιαφέρουσα ἴσως τὴν περίπτωση κάποιου Πάπι(ου) Μαραθώνιου ποὺ ἐμφανίζεται σὲ ἐπιγραφή τῆς Ἀθήνας μετὰξὺ 14 καὶ 37 μ.Χ. ὡς διὰ βίου ἀρχιερεὺς τῆς λατρείας τοῦ αὐτοκράτορα Τιβερίου.¹⁴ Σπάνια μαρτυρεῖται ἐπίσης τὸ ὄνομα γένους καὶ στὴ Δύση καθὼς τὸ φέρει περιορισμένος ἀριθμὸς προσώπων ποὺ κατάγονται ἀπὸ τὶς Ἱμεραῖες Θέρμες (Σικελία)¹⁵, καὶ τὶς περιοχὲς τοῦ Λατίου, τοῦ Λανούβιου καὶ κυρίως τοῦ Σαμνίου, ὅπου φαίνεται νὰ ἐπιχωριάζει.¹⁶ Ἀπὸ αὐτὴν τὴν τελευταία κατάγεται ἡ οἰκογένεια τοῦ προσώπου ποὺ παρουσιάζει ἴσως τὸ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ Πάπιου Μάξιμου, δηλ. ἐκεῖνη τοῦ Μ. Πάπιου Μούτιλου (M. Papius Mutilus) ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἀναπληρωματικὸς ὑπάτος (consul suffectus) τὸ 9 μ.Χ.¹⁷ Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Πάπιος τῆς νέας ἐπιγραφῆς καὶ ὁ ὑπάτος φέρουν ὄχι μόνο τὸ ἴδιο ὄνομα γένους ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο προωνύμιο καὶ ἐπίσης τὸ ὅτι εἶναι σύγχρονοι, θέτει τὸ ἐρώτημα ἂν ὁ τιμώμενος στὴ νέα ἐπιγραφή μπορεῖ νὰ εἶναι κάποιος συγγενής, ἢ ἀπελευθερὸς του, ποὺ ἐκπροσωποῦσε τὰ οἰκονομικὰ του συμφέροντα στὴν περιοχὴ, ὅπως συμβαίνει δηλ. μὲ ἄλλους Ἱταλικούς ποὺ

13. Βλ. Μ. Δήμτσας, *Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ ἐν μνημείοις σωζομένοις*, Ἀθήνα 1896, ἀρ. 39 (Παπία Εὐτυχῆς) ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα, *IG XII 5 763* (Παπία) ἀπὸ τὴν Πάρο καὶ *IG II/III² 4817* (Παπία) ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

14. *IG II/III² 3261*, πρβλ. Μ. Woloch, *Roman citizenship and the Athenian elite AD 96-191. Two prosopographical Catalogues*, Amsterdam 1970, 88.

15. Βλ. *IG XIV 331* (= A. Brugnone, *Iscrizioni greche del Museo civico di Termini Imerese, Kokalos* 20 [1974] 234-5, ἀρ. 7) τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. ὅπου ἀναφέρεται κάποιος Ὡλος Πάπ[ιος] Ἀγάθαρχος.

16. Γιὰ τὶς γραμματειακὲς καὶ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες βλ. Μ. Hoffmann *RE XVIII 3* (1949), λήμμα Papius ἀρ. 1-13 καὶ ἀκόμη W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, Berlin 1904, 132, 365, 426, 516.

17. Βλ. *PIR III*, ἀρ. 92 καὶ Μ. Hoffmann, ὀ.π. ἀρ. 12-13.

δροῦν στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὴ ρεπουμπλικανικὴ ἐποχὴ.¹⁸ Ἔτσι θὰ κατανοοῦσαμε εὐκολότερα τὴν ἀπόδοση τόσο ἐξαιρετικῶν τιμῶν στὸ πρόσωπό του ἐκ μέρους τῶν συμπατριωτῶν του καὶ τῶν Θεσσαλονικέων. Ἐπειδὴ ὁμως, ἀφενὸς δὲν γνωρίζουμε τίποτε γιὰ τὶς δραστηριότητες τοῦ Πάπιου Μάξιμου καὶ ἀφετέρου δὲν μαρτυρεῖται ἀπὸ ἄλλου κάποια σχέση τοῦ ὁμωνύμου ὑπάτου μὲ τὴ Θεσσαλονίκη ἢ ἔστω μὲ τὴ Μακεδονία, εἶναι προτιμότερο τὸ θέμα τῆς προέλευσης τοῦ Πάπιου Μάξιμου νὰ παραμείνει ἀνοιχτό. Πολὺ περισσότερο πού τίποτε δὲν ἀποκλείει ὁ τελευταῖος νὰ εἶχε μετακινηθεῖ στὴν πόλη ἀπὸ μία ἄλλη πόλη τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου μαρτυρεῖται ἡ παρουσία Παπίων (βλ. παραπάνω).

Μέσα ἀπὸ τὴν πρόθεση γιὰ καθορισμὸ τοῦ χρόνου τῆς τιμητικῆς πράξης καὶ τῆς ἐπισημοποίησης τοῦ γεγονότος στὴν ἐπιγραφή προκύπτει ἕνας ἱερέας καὶ ἀγωνοθέτης πού μᾶς ἦταν ἀγνωστος. Τὸ δεύτερο αὐτὸ ὄνομα τῆς ἐπιγραφῆς, τοῦ *Νικολάου Δημητρίου τοῦ καὶ Κλιτομάχου* ἐμπλουτίζει τὸν κατάλογο τῶν ἱερέων τῆς Θεσσαλονίκης καὶ εἰδικότερα ἐκείνων τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας. Ἡ ἴδρυση ναοῦ στὴ Θεσσαλονίκη πρὸς τιμὴ τοῦ Γαῖου Ἰουλίου Καίσαρος μαρτυρεῖται σὲ μιὰ πολυσυζητημένη ἐπιγραφή, τῆς ἴδιας περιόδου μὲ αὐτὴ τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς¹⁹, ὅπου διαβάσουμε:

“... ἐπόησ[εν τὸν]/Καίσαρος να[ὸν]/ἐπὶ ἱερέως καὶ ἀγων[οθέτου]/
Αὐτοκράτορος Καίσα[ρος Θεοῦ]/υἱοῦ Σεβασ[τασοῦ] το[ῦ]...”

Ἡ θέση τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ μνημείου, πού κτίστηκε μὲ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ ἀρχιτέκτονα Διονυσίου, δὲ μᾶς εἶναι γνωστὴ. Ἡ περιοχὴ ἀνεύρεσης τῆς νέας ἐπιγραφῆς εἶναι ἐνδεικτικὴ. Ἀπὸ τὶς ἀνασκαφικὲς ἐρευνες πού ἔγιναν ὡς τώρα στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο, γνωρίζουμε πὼς ἡ ρωμαϊκὴ ἀγορὰ τῆς Θεσσαλονίκης γνώρισε διαδοχικὲς φάσεις, ἡ ἀρχαιότερη ἀπὸ τὶς ὁποῖες, σύμφωνα μὲ τὶς πρῶτες ἐκτιμήσεις, ἀνάγεται γύρω στὰ χρόνια τοῦ Αὐγούστου.²⁰ Ἡ μνημειακὴ κατασκευὴ πού ἀνασκάφηκε ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα στὸ κέντρο τῆς αὐλῆς²¹, κάτω

18. Ὅπως λ.χ. οἱ τραπεζίτες *Apustii* (γιὰ τὶς πηγές βλ. Ριζάκης, ὁ.π. 515, 13) πού κατὰ τὸν M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of Hellenistic World*, Oxford III 1941, 1509 σημ. 28 συνδέονται μὲ τὴ γνωστὴ ὁμώνυμη συγκλητικὴ οἰκογένεια.

19. 16 X 2, 1 31 ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

20. Ἡ ἐρευνα τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς τῆς Θεσσαλονίκης βρῆσκαται σὲ ἐξέλιξη. Τὰ πορτίσματα πρόκειται νὰ δημοσιευτοῦν μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῶν ἀνασκαφῶν πού διενεργοῦνται ἀπὸ τὸ 1989 σὲ συνεργασία μὲ τὴν ΙΣΤ' Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης.

21. Φ. Πέτσα, *ΑΔ 22*, 1967 (Χρονικά), 386.

ἀπὸ τὸ πλακόστρωτο τῆς κύριας ρωμαϊκῆς φάσης, ἡ ὁποία ἀνάγεται στὰ τέλη τοῦ 2ου αἰώνα, δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ γνωρίζουμε ἐὰν ἀνῆκε σὲ κτίριο λατρείας. Ὡστόσο δὲ θὰ τὸ ἀποκλείαμε.

Λατρευτικὸ κτίριο ἀποκαλύφθηκε στὸ βόρειο πέρασ τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγας, σὲ ἓναν χώρο μὲ κάτοψη τριμεροῦς ὀργάνωσης καὶ βάθρο μπροστὰ ἀπὸ τὸ κεντρικὸ τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου. Παρόμοιοι τύπου αἶθουσα ἀναμένεται καὶ στὴν ἀκριβῶς ἀπέναντι πτέρυγα, τῆ δυτικῆ, σὲ συμμετρικὴ διάταξη, ὅπως δηλαδὴ συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωσι τῆς ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς τῶν Φιλίππων.²² Ἡ παρουσία δύο ναόσχημων αἶθουσῶν, ἐνσωματωμένων στὰ πέρατα τῶν πτερυγῶν μιᾶς ἀγορᾶς σχήματος Π ἀποτρέπει τὴ σκέψι για ταύτιση τοῦ χώρου τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας σὲ μία ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς θέσεις. Ὁ ναὸς τοῦ αὐτοκράτορα θὰ πρέπει νὰ εἶχε ξεχωριστὴ παρουσία στὸν ἰστὸ τῆς πόλης, ἐνῶ ὑψηλὴ κοινωνικὴ θέση θὰ εἶχε ὁ ἱερεὺς τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας. Ἐὰν θέλαμε νὰ ἀναζητήσουμε μιὰ πιθανὴ θέση τοῦ ναοῦ, κοντὰ στὴν ἀρχαία ἀγορὰ τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς προσφορότερη φαίνεται ἡ περιοχὴ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ὀλύμπου καὶ Ἁγίου Δημητρίου καὶ εἰδικότερα ἡ ζώνη ποὺ περιλαμβάνεται ἀνάμεσα στὶς ὁδοὺς Μακεδονικῆς Ἀμύνης καὶ Ἀγνώστου Στρατιώτη. Ἐξάλλου, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν τυπολογία τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς, πανομοιότυπο τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ἡ ἀγορὰ τῶν Φιλίππων, ἡ ἀρχαία ὁδὸς ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴ σημερινὴ ὁδὸ Ὀλύμπου, ἀλλὰ ἀναμένεται σὲ πολὺ χαμηλότερη στάθμη, ἀποτελοῦσε ἓναν ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους δρόμους τῆς πόλης κατὰ τοὺς πρώιμους αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ αὐτοῦ τοῦ ἄξονα θὰ πρέπει νὰ βρισκονται τὰ περισσότερα δημόσια κτίρια, καθὼς καὶ κάποια ἀπὸ τὰ ἱερά τῆς πόλης.

---

22. M. Sève & P. Weber, "Le côté nord du Forum de Philippes", *BCH*, 110, 1986, 531-581, plan C.

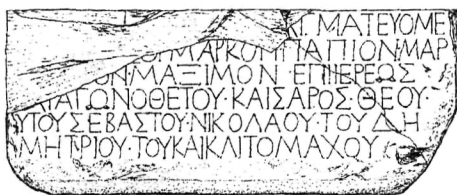
SUMMARY

NEGOTIATORES IN A NEW INSCRIPTION FROM THESSALONIKE

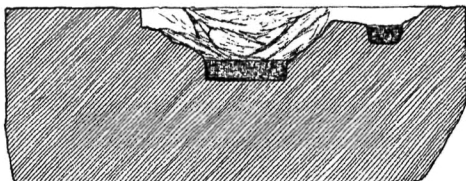
This paper presents a marble statue-base which was recently discovered on the site of the ancient forum in Thessalonike. On its front surface it bears a six-line honorary inscription, in which the Roman *negotiatores* of Thessalonike pay tribute to Marcus Papius Maximus, son of Marcus (Papius), figures hitherto unknown in the Roman prosopography. The reference to the imperial cult dates the inscription to between 27 B.C. and A.D. 14 and also yields the name of a priest and *agonothetes*, likewise unknown: Nicolaus Demetrius ("[son] of Clitomachus").

This inscription is the earliest of those so far found in Thessalonike that refer to the body of Roman *negotiatores*. This evidence confirms that the number of Italian immigrants in the capital of Macedonia must already have been considerable at the beginning of the Imperial period. Consequently, it overturns the view that isolated family groups settled in Thessalonike during the 1st century A.D.

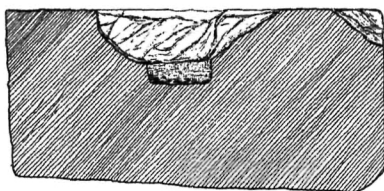
The paper makes an initial study of the subject of the Papius family, as well as the more specific topographical question concerning the exact location of the sanctuary of the imperial cult in Thessalonike. The likeliest site of this as yet unidentified sanctuary is considered to be the area between Makedonikis Amynis St. and Agnostou Stratiotou St., on a higher mound to the north of the ancient forum, on the other side of Olympou St., which at that time was one of the main thoroughfares, though at a much lower level than it is today.

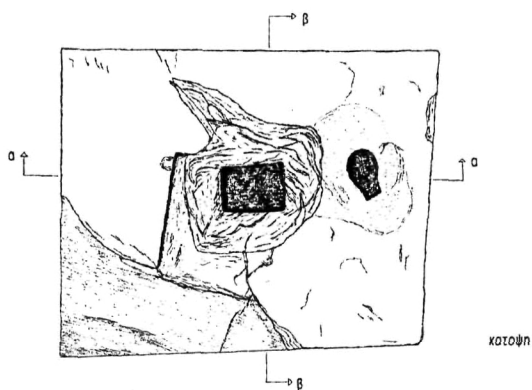
οψη

τομή α α

τομή β β

0 10 20 30 40 50 CM

Γ. Βελένης, Εικ. 1. Ένεπίγραφη βάση από την αρχαία Άγορά της Θεσσαλονίκης.
α) Κύρια όψη, β) τομή α - α, γ) τομή β - β, δ) κάτοψη

Γ. Βελένης, Ἀρχαία ἀγορά - Βάση ἀγάλματος

Γ. Βελένης, Ἀρχαία ἀγορά - Βάση ἀγάλματος